

«Å gå Jul-Anders» – levende kulturarv i skjæringspunktet mellom religion og folkløse, i Salten i Nordland

Tekst: Aase-Hilde Brekke

«Å gå Julebuk» er en tradisjon som før var vanlig over store deler av Norge. I tre områder i Salten, i Nordland, finnes en annen tradisjon, som fortsatt praktiseres årlig på den katolske St. Andreasdagen 30. november: «Å gå Jul-Anders».

Område og opprinnelse

«Å gå Jul-Anders» er en levende førjulstradisjon knyttet til Beiarn og tidligere Skjerstad (nå del av Bodø) og i noen områder av Gildeskål kommuner. Dette er sentralt i det pitesamiske bosettingsområdet i Salten (piitesamisk *Sálto*, *salta*, norrønt: *salpti*, *salfiti*), i Nordland.

Innsamlingen i Gildeskål kommune har såvidt begynt og omtales derfor ikke i denne artikkelen. Tradisjonen er ukjent i Bodø by og nær omkrets, og derfor beholdes Skjerstad som områdenavn.

I både Beiarn og Skjerstad er det en muntlig tradisjon om at «Å gå Jul-Anders» var en skikk fra katolsk tid, for de fattige i bygdene som kunne gjemme seg bak masker og så tigge mat uten å bli gjenkjent (Riddervoll, 1996). Denne historien– og andre funderinger om hvorfor de gikk Jul-Anders i gammel tid, lever fortsatt sterkt og blir gjenfortalt, gang på gang (Brekke, 2022a). Felles for bygdene er også at mange er bevisste på å ikke feire Halloween, men å holde på den lokale Jul-Anderstradisjonen som er underholdene, skaper stolthet og tilhørighet (Brekke, 2022a, Brekke 2022b).

Feiringen av den katolske helgen St. Andreas, som i katolsk tradisjon skjer den 30. november regnes som beskytteren av fattige fiskere. 30.november var også innledningen til fasten i katolsk tid i Norge, og det var tradisjon å servere kokt salta «sauhau»/sauhode, saueskank med flatbrød og tilbehør i Salten distrikt (Riddervoll, 1996).

Dokumentasjon og innsamling

«Å gå Jul-Anders» 30.november, er en sterk identitetsmarkør som skaper stolthet, fellesskap og tilhørighet. Det selvstendige forskningsprosjektet [«Å gå Jul-Anders, før og nå» \(2022-2025\)](#), er ledet av Aase-Hilde Brekke, er knyttet til forskningsgruppen [Kunst og kultur i opplæringen \(KKO\)](#), ved Nord Universitet. Utbredelsen og praksisen av tradisjonen kartlegges gjennom intervjuer av eldre tradisjonsbærere, historiske søk i arkiv og lokalhistorisk litteratur. Prosjektet startet opp i 2022 med midler fra Nordland fylkeskommune og Kulturdirektoratet, DKS Nordland og Bodø2024, hvor også Norsk Håndverksinstitutt er en av partene.

Det er til nå registrert en variasjon i bruken av masker, rim og regler, mattradisjoner og hvilken aldersgruppe og kjønn som gikk Jul-Anders. Informasjonen er hovedsakelig innhentet gjennom intervjuer fra eldre tradisjonsbærere fra 90-100 år, og 70-90 i Beiarn og Skjerstad, og i noen andre aldersgrupper. Prosjektet er underveis, så de endelige resultatene vil bli publisert senere.

«Å gå Jul-Anders» praktiseres i hjertet av det tradisjonelle pitesamiske bosettings- og språkområdet i Salten, og derfor undersøkes også mulige forbindelser til samisk og spesielt pitesamisk kultur.

Gjennom «Jul-Anders, maske-og fortellerverksted», formidles de eldres historier i skolene, elevene får lage egne masker - ikke kopier - ut fra stoff, skinn eller papp. I alt ca.180 elever på tre skoler på 1-4. trinn og 1-10 trinn i 2022 og 2023, deltok på verkstedet. Prosjektene har vært presentert i Den kulturelle skolesekken og som skoleutviklingsprosjekt, utviklet i samarbeid med [Nasjonalt senter for kunst og kultur i opplæringen](#), ved Nord Universitet.

Kartleggingen av tradisjonen og undervisningen i skolen i er til sammen et nybrottsarbeid og kan kaste lys over hvordan norrøn, katolsk, norsk- og samisk og pitesamiske kulturarv i området har påvirket hverandre helt opp til vår egen tid.

Kjennetegn

Jul-Anders-tradisjonen omfatter bruk av masker, ritualer og regler, håndverk, mattradisjon, fortellertradisjon, lokal kulturarv og samisk kulturarv (f.eks.: duodji, stedsnavn, boplasser, språk). (Brekke, 2022).

I Beiarn gikk kun voksne menn og unge gutter fra konfirmasjonsalderen forteller de eldre som er intervjuet. Der ble de også budt inn på et måltid salta og kokt «sauhau». I Skjerstad gikk både barn, ungdommer og noen voksne, men de ble ikke budt inn til å spise et måltid, men fikk søtsaker eller kunne få frukt, kaker, eller boller. Enkelte steder i Skjerstad gikk- og går noen få voksne fortsatt Jul-Anders senere på kvelden, og de kan da motta en «klunk»/dram. Denne skikken er ikke registrert i Beiarn (Brekke, 2022, Brekke, 2023).

De aller fleste som går Jul-Anders i Beiarn, Skjerstad og Gildeskål i dag, er barn og ungdommer. Voksne som følger de minste barna kler seg også ut noen ganger, og av og til går en voksen Jul-Anders alene, da gjerne til utvalgte naboer.

Prosjektet [«Å gå Jul-Anders, før og nå»](#), er initiert- og ledes av Aase-Hilde Brekke, som har vokst opp med tradisjonen, og selv gikk Jul-Anders som barn. Hennes førstehåndskjennskap til tradisjonen, mangeårige arbeid med kunst og kulturprosjekt, og sterke engasjement for at barn og ungdom skal få vite mer om den lokale kulturarven, var viktige utgangspunkt for prosjektet.

Øvrige samarbeidspartnere og sponsorer

Øvrige samarbeidspartnere i prosjektet er Nordfar AS, Arnstein Brekke, Bostrøm Scenografi, Misvær og omeng husflidslag, Beiarn Husflidslag, Beiarn Historielag, Pitesamisk museum, Nordlandsmuseet, Misvær oppvekstsenter, Skjerstad oppvekstsenter, Beiarn barne-og ungdomsskole. Prosjektet er forankret i forskningsgruppen [Kunst og kultur i opplæring \(KKO\)](#) ved Nasjonalt senter for kunst og kultur i opplæringen (KKS) ved Nord Universitet.

Sponsorer: Kulturdirektoratet, Nordland fylkeskommune, DKS Nordland, Bodø2024, Norsk Håndverksinstitutt, Nasjonalt senter for kunst og kultur i opplæringen, Nord Universitet.

Referanser

Brekke, Aase-Hilde (2022a). Feltnotater.

Brekke, Aase-Hilde (2022b). Intervjuer, gruppe 90-100 år og gruppe 70-90 år og noen andre aldersgrupper.

Brekke, Aase-Hilde (2023a). Feltnotater.

Brekke, Aase-Hilde (2022b). Intervjuer, gruppe 90-100 år og gruppe 70-90 år og noen andre aldersgrupper.

Riddervoll, Astri (1996). Riddervoll, Astri (1996). Innenfor fellesskapet: Dagliglivet på gården i Indre Salten i gammel tid. Billedredaktør Arnstein B. Brekke, Skjerstad og Fauske bygdeboknemd. Digitalt bibliotek, Nasjonalbiblioteket:

<https://www.nb.no/search?mediatype=b%C3%B8ker&title=%22Innenfor%20fellesskapet%20:%20dagliglivet%20p%C3%A5%20g%C3%A5rden%20i%20Indre%20Salten%20i%20gamm el%20tid%22>